

oorsprong Zuidnederlandse sekte die Calvijn in zijn dagen bestreed, maar precies als een man die zijn burgerlijke en individuele vrijheid opeiste tegenover het dominerend kerkelijk gezag, zonder uit te komen bij een 'rekkelijkheid' die zich in zaken van geloof en zeden niet al te zeer om regels bekommert.

Hoewel, Jan moest óók niets hebben van regels. Het politieke gekneuter boezemde hem weinig ontzag in. Hij kon furieus zijn over ambtelijke incompetentie, in Den Haag en Rome evengoed als in Nijmegen. Maar hij had uiteindelijk een diepe minachting voor het gemillimeter met voorschriften, die de vrijheid van een mens beknotten en zelfs niet eens normaal fatsoen veronderstellen. Dat iemand het wetenschappelijk navorsen opzij kon zetten voor – noodzakelijk – bestuurswerk waardeerde hij wel, maar dan met zichtbare spijt om het verspilld talent en met verbaasde verwondering over de keuze voor zoiets banaals als reglementen. Hij had het sublieme *dédain* van een heer van stand ten opzichte van ambtenaren die zich als letterknechten deden kennen, evenzeer als hij theologische muggenzifterij en geestesdwang niet verdroeg.

Veel te snel is zijn geest uitgedoofd, ingeklemd als het ware tussen het oprukkende beton van de benedenstad-renovatie in Nijmegen. Zijn uitzicht, zijn ruimte werden hem letterlijk ontnomen. Dat is een omineus beeld van zijn laatste jaren aan de universiteit. Zich verdiepend in de geschiedenis van de zeventiende eeuw heeft hij zich niet afgesloten van de roerigheden van de twintigste, ook al stond hij in de zeventiger jaren, na de 'democratische omwentelingen' aan de universiteiten, meer en meer terzijde van het veld waar de beslissingen werden genomen. Maar dat hem tenslotte zelfs niet zijn eigen, weinig gewone stijl van denken en schrijven, van kiezen en keurend omgaan met mensen werd gegund, dat de oprechte waardering voor zijn barokke, erudiete, ietwat elitaire persoonlijkheid niet bij allen veruit de positieve doorslag gaf bij het wegen van zijn doen en laten en schrijven, heeft hem geprikkeld en gekwetst, en meer terzijde geschoven dan dat hij zelf terzijde is getreden. Liederen van veel geringer ruimheid van geest dan de omslachtig formulerende, politiek wat onredzame en zich in zijn associaties en toespelingen haast verstrikkende geschiedschrijver oordeelden hem te hard, als zij niet de moeite namen, beter gezegd: de cultuur en beschaving niet bezaten om in alle rust te genieten van de omringende hinein- und hinausinterpretierende beschouwingen over 'zijn' Frederik Hendrik. Zijn bagatelliserende aandacht voor de adel en voor zoiets ongrijpbaars als 'het protocol', zijn 'debunking'-schrijftrant over dit astrarterige landje met zijn vele water en zijn vele schepen, stonden kennelijk een oprechte waardering voor zijn fenomenale kennis van de staatsinstellingen, de dynastieke geschiedenis en van de geplogenheden van het Republikeinse reilen en zeilen in de weg. In onze dagen mag kennelijk een mens zich niet meer onderscheiden van de middelmaat, en schrijven zoals hij voelt en denkt.

Gelukkig zijn er steeds mensen in zijn buurt geweest, ook jonge mensen, die hem hun waardering en hun vriendschap schonken, en die hij toeliet tot zijn moeizame bestaan. Samen met zijn bewonderenswaardig sterke, lieve, spirituele, onafhankelijke en toch zo toegewijde vrouw, Agnes Koch, en zijn twee zonen Fabio en Gabriël, waren zij zijn houvast in een wereld waarin hij weinig meer te bewonderen en te beminnen vond.

De schaduw van zijn laatste dagen ligt over dit herdenken. We zijn nog te dichtbij om héél zijn leven schattenderwijze te omvatten. Zijn vrije geest, die al het lage verachtte, komt echter onmiskienbaar sterk op ons toe.

A.G. Weiler

De extreem negatieve recensie die N. Maarsen in aflevering 2 van deel 100 van de *BMGN* heeft geschreven over *Een geschiedenis van Europa, 1500-1815* heeft ons als auteurs na enige weifeling toch tot een reactie gebracht. Die aarzeling kwam voort uit de overweging dat de recensie maar moeilijk serieus te nemen was, maar dat anderzijds de *BMGN* wel een serieus te nemen tijdschrift is. Zo zakelijk mogelijk zullen we Maarsen dus van repliek dienen, zonder de illusie overigens dat we zijn weerzin tegen ons boek zullen doen verminderen.

Om te beginnen is het volgens Maarsen verwerpelijk dat wij een geschiedenis van Europa geschreven hebben omdat geschiedenisleraren een 'opdracht tot mondiale vorming' zouden hebben. Betekent dit dat Europese geschiedenis niet tot mondiale vorming bijdraagt? Of sluit het bestuderen van Europese geschiedenis het bestuderen van niet-Europese geschiedenis uit? Mogen er voortaan alleen nog maar wereldgeschiedenissen geschreven worden? Kortom, welke vreemde implicaties zitten in dit verwijt! Alleen als 'Europa een integrerend begrip was geworden' had Maarsen er misschien vrede mee gehad. Maar wat dit wil zeggen is al even onduidelijk: een korte beschavingsgeschiedenis in het woord vooraf wellicht?

Ook aan 'het Nederlandse gezichtspunt' (wat een eigenaardige formulering voor Nederlandse geschiedenis, overigens) is te weinig aandacht besteed volgens de recensent, maar een eenvoudige telling had hem kunnen leren dat ruim een achtste van de politiek-geografisch bepaalde hoofdstukken van het boek (27 van de 231 bladzijden) aan de Nederlanden zijn gewijd. Niet veel natuurlijk, maar aanzienlijk meer dan in Palmer of in het door Maarsen zo geprezen boek van Roorda ervoor gebruikt zijn. Dat we daarbij niet iedereen tevreden hebben kunnen stellen in de gewenste mate van gedetailleerdheid, geven we graag toe.

Waarom de behandeling van Turkije de recensent nu juist weer te uitvoerig is, begrijpen we niet. Daarin wordt immers niet het 'Turkse militaire systeem' beschreven, zoals Maarsen abusievelijk meedeelt, maar de veronderstelde samenhang tussen de politieke, militaire en sociale ontwikkelingen in het Turkse rijk. Dat daarin de diverse onderdelen van de Turkse krijgsmacht een veel grotere rol gespeeld hebben dan in andere Europese staten, is voor Maarsen misschien iets nieuws, maar geen reden om van een overdreven uitweiding te spreken. Overdreven en stemming makend is wel zijn verwijt dat in een hoofdstuk over Rusland tussen 1500 en 1650 een 'half Russisch woordenboek lijkt leeggestrooid'. Eenvoudig tellen leert weer dat over vijf bladzijden tekst zegge en schrijve vijf verschillende Russische termen zijn gebruikt.

'Het kan nu niet meer verbazen', om met Maarsen te spreken, dat hij gewoon een hekel aan dit boek heeft. Het is een 'traditioneel politiek-historisch verhaal' geworden. Wanneer we opnieuw de cijfers laten spreken, blijkt hoezeer de recensent ernaast zit: 130 van de 362 pagina's behandelen economische, sociale, kerkelijke en ideële geschiedenis. In de resterende geschiedenis, die over geografisch-politieke eenheden is verdeeld, wordt constant aandacht besteed aan factoren die de politieke ontwikkelingen hebben beïnvloed, zonder dat ze daartoe zelf gerekend worden. Om dan weer te spreken van 'ouderwetse synchrone ordening' en geestesgeschiedenis die is 'weggestopt', lijkt ons tendentius. Die geestesgeschiedenis bijvoorbeeld is in drie afzonderlijke hoofdstukken behandeld en helemaal niet weggestopt. Dat sommige landen wel een aparte economische paragraaf kregen en andere niet is wellicht niet in alle opzichten een gelukkige keuze geweest, dat geven we toe. Wat er echter aan inhoudelijke kritiek nog geleverd wordt, kan snel weerlegd worden.

Een economisch georiënteerde behandeling van de Franse revolutie, die Maarsen zo meent te missen, is door ons wel degelijk gerealiseerd, met als belangrijkste elementen een niet-kredietwaardige staat, een inefficiënt en onredelijk belastingsysteem en een van tijd tot tijd hongerig volk. Als Maarsen naar een historisch-materialistische of daaraan verwante behandeling heeft gezocht, nee, die was er niet. 'De sociologie van Brumaire' hebben we als teveel detail laten schieten om voldoende ruimte te krijgen voor een samenhangende, ook sociologisch gefundeerde, behandeling van Napoleons carrière en het Napoleontische rijk. Aan de 'gedachtenwereld' achter het Continentaal Stelsel is wel aandacht besteed, en datzelfde geldt voor de logistieke problemen van het Spaanse rijk in de zestiende en zeventiende eeuw, al gebruiken wij de term 'Spanish road' niet. Verdere kritiek is zo vaag en zo weinig concreet gemaakt ('te weinig constructie, teveel verhaal, te weinig analyse, teveel politieke geschiedenis') dat wij die maar laten voor wat ze is.

Blijft over één principiële verschil tussen ons boek en dat van Roorda c.s., waarop Maarsen zijn afkeer van *Een geschiedenis van Europa* sterk grondt: wij bieden géén historiografische discussie. Voor die beperking hebben we bewust gekozen omdat kennismaking van een discussie uit de tweede of derde hand door beginnende studenten niet een eerste vereiste leek. Ons leek het zinvoller in eerste aanleg een chronologisch kader, feitenkennis en een begin van inzicht in historische ontwikkelingen te laten opdoen. Over onderwerpen waarbij de discussies tussen historici nog actuele waarde lijken te hebben, hebben we met 'misschien', 'waarschijnlijk', 'vermoedelijk' of met expliciete omschrijvingen getracht die onzekerheid over te brengen. Dat dit niet altijd is gelukt, zou uit Maarsens recensie kunnen blijken. Wij hebben echter het vermoeden dat in zijn geval een emotionele verblinding daarbij een grotere rol heeft gespeeld dan de kwaliteit van ons boek. Het is jammer dat de redactie van de *BMGN* de recensent er niet voor heeft behoed deze zo sterk in zijn recensie te laten doorklinken. Ook de lezers zou daarmee een dienst zijn bewezen.

H. Müller
H. Beliën
G.J. van Setten

NAAMLIJST MEDEWERKERS/STERS

J.Th.M. Bank, Maarten Lutherweg 252, 1185 AW Amstelveen
H.M. Beliën, Orchideelaan 7, 1901 BP Castricum
J. Bosmans, Weezenhof 35-28, 6536 HB Nijmegen
D.F.J. Bosscher, Oosterstraat 52, 9989 AE Warffum
J.R.M. van den Brink, Utrechtseweg 132, 1213 TZ Hilversum
M.A.H. Campfens, Jacob Marisstraat 16 II, 1058 HZ Amsterdam
H.W. von der Dunk, Nicolaïlaan 20, 3723 HS Bilthoven
R.T. Griffiths, Borsenburg 10, 1181 NV Amstelveen
J.H.J. van den Heuvel, Park Vronesteijn 43, 2271 HR Voorburg
A.F. Mellink, Rijksstraatweg 366, 9752 CR Haren
M. Müller, Prins Bernhardstraat 22, 1901 DS Castricum
H. Righart, Gladiolenstraat 48, 6581 XC Malden
P. de Rooy, P. Bothlaan 37, 3818 CA Amersfoort
G.J. van Setten, P.C. Hooftstraat 167 I, 1071 BV Amsterdam
Joh. de Vries, Stationsplein 19, 3818 LE Amersfoort
A.G. Weiler, Baljuwstraat 20, 6525 XM Nijmegen

DE AUTEURS

Jan Bank (1940) is buitengewoon hoogleraar geschiedenis en media aan de Erasmus Universiteit Rotterdam en universitair hoofddocent in de vakgroep geschiedenis van de Rijksuniversiteit Utrecht.

J.Bosmans (1945) is universitair hoofddocent in de vakgroep nieuwste geschiedenis KU Nijmegen.

D.F.J. Bosscher (1949) is universitair hoofddocent Nederlandse geschiedenis RU Groningen.

J.R.M. van den Brink (1915) is oud-voorzitter van de raad van bestuur van de Amsterdam-Rotterdam Bank en oud-minister van economische zaken.

H.W. von der Dunk (1928) is hoogleraar in de geschiedenis van de twintigste eeuw aan de Rijksuniversiteit Utrecht.

R.Th. Griffiths (1948) is hoogleraar economische en sociale geschiedenis aan de VU Amsterdam.

P. de Rooy (1944) is hoogleraar sociale, economische en politieke geschiedenis inzonderheid van de twintigste eeuw aan de Universiteit van Amsterdam, Documentatiecentrum nieuwste geschiedenis.